

HELEN KEANE

Dohányzás, függőség és időteremtés

A dohányzásellenes diskurzusban a dohányos gyakran az értékes és szűkös idő tékozlójaként tűnik föl. Míg a cigarettavásárlás és a dohányzás a mindennapjaiból vesz el időt, a kétes élvezethez való kötődése a jövőjét emészti fel. A veszteség mértékét igen pontosan kiszámolták – cigarettánként körülbelül öt és fél percnyi élet.¹ Nem csoda, hogy a cigarettázást gyakran „az öngyilkosság egy alattomos formájának” tekintik.² Minden cigaretta energiába és pénzbe kerül, miközben egy lépéssel közelebb hozza a betegséget és a halált. A képek, amelyek a dohányosokat az idő foglyaiként ábrázolják, mint akiket gúzsba köt a múlt, főleg olyan szövegekben jelennek meg, amelyek a dohányzást a nikotinhoz kötődő erős fizikai függőségként értelmezik. Ebben a modellben a nikotinfüggőség idegen és ártalmas erő, amely átveszi az irányítást áldozatainak élete felett: nem tudnak nem dohányozni, bármennyire is szeretnének leszokni. A függő számára a dohányzás nem okoz már örömet; a cigarettázás csupán a normális működéshez és az elvonási tünetek elkerüléséhez elég.

Ez a fejezet azokat a feszültségeket vizsgálja, melyek a dohányzást addiktív rendellenességként felfogó értelmezésekben rejlenek, miközben elsősorban az idő és az élvezet kérdéseire összpontosít. Ugyanis még a nikotinfüggőség veszélyeiről szóló szövegekben is folyamatosan feltűnnek a dohányzás autoerotikus örömei, amelyek mintegy beszennyezik a dohányzásellenes érvelés világos tisztaságát. Gyakori megoldás erre a feszültségre, hogy a dohányzás jövőbeli súlyos következményeit hangsúlyozzák. Ám ha a dohányzás örömeit ugyanolyan komolyan vesszük, mint a veszélyeit, a dohányzás és az idő kapcsolata annyira összetetté válik, hogy azt a jövőbeli kockázat retorikája már nem képes befogadni. Nemcsak hogy a dohányzás jelentését nem lehet a függőség patológiájára korlátozni, de ha a dohányzást erre redukáljuk, az a szándékoltól egészen eltérő hatással jár. A függőség kategóriájának határait szétfeszíti, és elhomályosítja az egészség és a patológia, a rend és a rendellenesség, a produkció és a destrukció, valamint a jelen és a jövő közötti megkülönböztetéseket.

[...]

¹ ANTI-CANCER COUNCIL OF VICTORIA: *Smoking: Your Questions Answered*. In: *Deadly Habits?* Ed. KAYE HEALEY. Wentworth Falls, Australia, Spinney, 1992, 11–12, 12.

² DIANE DUCHARME: *The Cigarette Papers*. In: *Recoveries: True Stories by People Who Conquered Addictions and Compulsions*. Eds. LINDSEY HALL – LEIGH COHN. Carlsbad, Calif., Gurze, 1987, 83–101, 87.

NIKOTINFÜGGŐSÉG

[...]

Bármiféle tudományos hitelessége is legyen a nikotin sajátos gyógyszerterának, az, hogy a dohányzás jelentését egy „vegyi anyagnak alávetett rabszolgaságra” redukálják, valamint, hogy ragaszkodnak ahhoz, hogy azt drogfüggőségként azonosítsák, olyan diskurzív események, amelyek a dohányost patológiai alanyként teremtik meg. A (rossz) szokásból addiktív betegséggé alakítják át a dohányzó problémáját, így rendellenes belső lényre a rehabilitáló fegyelmelés tárgyává válik. A függőség kortárs diskurzusai emellett nyugtalanító módon hajlamosak tagadni az emberi létezés heterogenitását: egy totalizáló, kész narratívát idéznek meg, amely hogy minden függő tapasztalatára és cselekedeteire magyarázatot adjon, egy teleologikus, univerzális erkölcsiséget vezet be, amelyben az egészség és a normalitás elsajátítása és fenntartása képezik az alapvető értékeket.³

Az, hogy „a dohányos” figuráját „a heroinfüggő” mintájára alkotják meg, első pillantásra azt a felfogást erősíti, hogy a dohányosok gyenge és erkölcstelen deviánsok. A diskurzus résztvevői számára azonban a dohányzás addikcióként való tételezése tudományos és emberséges, és egy működő alternatívát jelent a rossz szokásokról és az önfegyelm hiányáról szóló moralizálással szemben. A fő érve, hogy „az emberiség által ismert legaddiktívabb anyagtól” való függőség legyőzése nem pusztán akaraterő kérdése, és hogy a dohányosokat nem kellene hibáztatni.⁴ Ebben az összefüggésben a dohányost gyakran a gonosz és pénzéhes dohánycégek ártatlan áldozataként jelenítik meg. Míg minden dohányosra passzívként tekintenek, akár első-, akár másodkézből lélegzik be a füstöt, a dohányipar a betegség és a halál aktív ágensének szerepét tölti be. E jóindulat egyik feltétele ugyanakkor, hogy elfogadjuk a patológián alapuló identitást. A nikotinfüggőség diskurzusa azt sugallja, hogy a dohányosok alapvetően, pszichológiai szinten különböznek a nem dohányosoktól. Testük nemcsak tolerálja, hanem igényli is a mérget a működéséhez. Ikrekről szóló tanulmányok megerősítették a „dohányos gének” létezését, amelyek a nikotinfüggőségre való hajlamot vezérlik. Ez pedig azt sugallja, hogy a dohányos/függő identitása a személyes identitás legmélyebb és megváltozhatatlan szintjén, vagyis a DNS-ben van kódolva.⁵

³ Egy tágabb szinten a nikotinfüggőséget a medikalizáció vonalán lehetne elhelyezni, amelyen az emberi életvitelt és tapasztalatokat egyre inkább orvosi alapokon értik meg és magyarázzák. Az, hogy a dohányzást egészségügyi problémaként alkotják meg, egy példa arra, hogyan uralkodik az orvosi tudás autoritása a társadalmi életben.

⁴ BITTOUN, R.: *Stop Smoking!: Beating Nicotine Addiction*. Milsons Pt., Australia, Random House Australia, 1993, 2, 99. A további idézetekre zárójelben hivatkozom a szövegben.

⁵ MATTHEWS, R.: Some Are Born to Be Smokers Say Scientists. = *The Sunday Telegraph* [UK] on-line. Reuters Newsbriefs Health List, 1995. június 11. A kritikusok meggyőzően vonták kétségbe a leegyszerűsített genetikai determinizmust, amely olyan fogalmakat generál, mint a „dohányzó gének”, és hitelt ad az elképzelésnek, hogy a genetikai kódok képesek bizonyos magatartásformákat előidézni. Ld. FOX KELLER, E.: Master Molecules. In: *Are Genes Us? The Social Consequences of the New Genetics*. Ed. CARL F. CRANOR. New Brunswick, N.J., Rutgers University Press, 1994, 89–98; és ROSE, S. ET AL.: *Not in Our Genes: Biology, Ideology and Human Nature*. Harmondsworth, Penguin, 1984. Ugyanakkor az egyé-

[...]

Mindazonáltal az, hogy a dohányosok képét egy addiktív drog erőtlen áldozataként konstruálják meg, nem távolítja el a vitát az etikai és morális ítélet birodalmától. Inkább tágítja a normalizáció hatáskörét, és az autoritással és az orvosi diskurzus ismerős vonzerejével tölti meg azt. Igaz, a nikotinfüggőség diskurzusa a függő dohányosokat mint beteg és nem mint morálisan romlott egyéneket alkotja meg, de továbbra is feltételezi, hogy az egyetlen mód a jelentőségteljes, produktív és boldog életre az egészséges, nem dohányzó életmód elsajátítása, egy olyan életmódé, amely sokkal többet jelent, mint a nikotintól való tartózkodás.

Az addikció diskurzusának etikai dimenzióit jól megvilágítja a Anonim Nikotinisták (korábban Dohányosok) programja. Ez a tizenkét lépésből álló program, amely az Anonim Alkoholistákén alapul, a fizikai addikcióról alkotott elképzelést nyílt morális állásfoglalással ötvözi. A NicA számára a dohányzás fizikai, érzelmi és szellemi betegség, melynek eredete, kezdeti tünetei mélyen gyökereznek és a függő életének minden aspektusát áthatják”.⁶ Az „első lépés” szavaival élve: a függőknek nincs hatalmuk a drog felett, s így az életük kezelhetetlenné vált. Nem pusztán a függőség megszüntetésére van szükség, hanem a felépülésre is, amely az „alapos erkölcsi söprögetés” folyamatát is magában foglalja.⁷ A dohányos és a nikotin viszonya ebben a modellben sokkal több fizikai függőségnél; a „dohányos” a drogtól való függőség által meghatározott szubjektivitássá válik, és egy mindenét átható érzelmi gyengeség jellemzi. A *Recovery from Smoking* [Felépülés a dohányzásból] egy tizenkét lépésből álló útmutató a leszokáshoz, ötvenkét oldalt szentel az érzelmi felépülés folyamatának, több mint kétszer annyit, mint a leszokók előtt álló fizikai problémák tárgyalásának.⁸ Ebben a szövegben a nikotinfüggőség egy mély, belső gyötrődés külső jele, a dohányos pedig valójában ezt próbálja álcázni és irányítani a kényszeres dohányzással. A dohányos jórészt kompetens és racionális viselkedése szintén csak álca, hiszen valójában mélyen magányos, a szégyen és a félelem irányítja (a hízástól való félelemtől az elhagyatottságtól való félelemig), és ami a letragikusabb, tökéletesen érzéketlen. (*Recovery*, 45–76) A nikotint és a dohányzás rituáléját ugyanis arra használja, hogy érzelmeit elrejtse nemcsak mások, hanem önmaga előtt is. Ahhoz, hogy sikeresen felépülhessen, az érzelmi újranvelődés hosszú és fájdalmas útján kell tehát elin-

niségről szóló népszerű narratívákban a gének hatalma töretlen maradt. Nelkin és Lindee amellel érvelt, hogy a DNS ma a keresztény lélek szekuláris megfelelőjeként funkcionál: az emberi identitás alapja és az én helye (Ld. NELKIN, D. – M. S. LINDEE: *The DNA Mystique: The Gene as a Culture Icon*. New York, Freeman, 1995, 40–41). Ebben a kulturális összefüggésben értelmet nyer, hogy a függőséggel szembeni gyengeséget egy kitörölhetetlen hibának kell jelölnie a genetikai állományban.

⁶ JAY, L.: Nicotine Anonymous. In: *The Clinical Management of Nicotine Dependence*. Ed. JAMES COCORES. New York, Springer Verlag, 1991, 326–36, 329.

⁷ NICOTINE ANONYMOUS: How Nicotine Anonymous Works. = *Nicotine Anonymous*, 1996. január 15. <http://www.slip.net/~billh/nicworks.html>

⁸ HANSON HOFFMAN, E.: *Recovery from Smoking: Quitting with the 12 Step Process*. Center City, Minn, Hazelden, 1991. A további idézetekre zárójelben hivatkozom a szövegben.

dulnia, meg kell tanulnia, hogy „azonosítsa, elfogadja, kifejezze az olyan érzelme-
ket is, mint a szégyen, a félelem, a szomorúság, a magány, a gyász, a depresszió és
a harag” (*Recovery*, 46). A dohányos így olyan szubjektummá válik, aki önfejleszt-
ést igényel, a *Recovery from Smoking* pedig olyan gyakorlatok sorozatát kínálja,
amelyek segítik az olvasót ezen az egészséges élethez vezető úton.

A DOHÁNYOS MINT DROGFÜGGŐ ARCKÉPE

Egy dohányos/függő hatásos portréját mutatja be Ellen Walker, a NicA modell
ékeszólo bajnoka *Smoker: Self-Portrait of a Nicotine Addict* [A dohányos: Egy niko-
tinfüggő arcképe] című munkájában. Walker története a klasszikus függőség-narra-
tívák sok elemét tartalmazza: a drog iránti megszállottság, titkolózás és szégyen,
kudarcot vallott leszokási kísérletek, kétségbeesés és öngyűlölet. Ő azonban a
könyv megírásának idején még mindig aktív nikotinfüggő, és ennyiben külön-
bözők azoktól a drámaibb, és sok szempontból veszélyeztetettebb függőktől, akik
csak akkor mesélik el a történetüket, amikor már leszoktak.

Walker úgy mutatja be saját személyes történetét, mint amely millió más do-
hányos történetét is képviseli. Nagyon régóta dohányzik, szemtanúja volt annak,
hogy édesapja tüdőrákban halt meg, kétségbe van esve, mégis képtelen leszokni.
Dohányzása gyógyíthatatlan betegségként jelenik meg. Az ismerős függő iden-
titást elsajátítva kijelenti, hogy „mint más függőségek esetében, a drog gyakran
megszabja, merre megyek, milyen emberekkel érintkezem, még azt is, hol fogok
dolgozni”⁹ (*Smoker*, 13–14).

A dohányzás makacs hétköznapisága és a dohányosra jellemző személyiség,
amely egy dohányosé, azonban aláássák minden arra irányuló kísérletét, hogy
egy valódi kábítószerfüggő identitását öltse fel. A legtöbb dohányos élete ugyanis
viszonylag rendezettnak, önállóknak és produktívnak tűnik. Bár a könyv szerint
ez sokszor illúzió, és a dohányos pályafutásának megvannak a maga mélypont-
jai: előfordult, hogy Walker hajszárítóval szárította ki a szeméből kiszedett régi
csikkeket; nem ment templomba a gyerekeivel, mert akkor két órán át nem do-
hányozhatott volna; nászútján azzal volt elfoglalva, hogy hogyan csempésszen
cigarettaát a fürdőszobába, és életét kockáztatta, amikor egy hóviharba kiment
dohányozni. Ám azzal, hogy ezeket az eseteket annyira ijesztőnek találja, inkább
hangsúlyozza, semmint kétségbe vonja becsületességét és felelősségérzetét.

Mivel a jó minőségű nikotin egyenletes adagját viszonylag könnyen fenn lehet
tartani, a dohányosok általában nem kétségbeesett kábítószerfüggők, akiket egy
kezelhetetlen, kényszeres vágy irányít – egészen addig, amíg meg nem próbál-
nak leszokni. Amikor absztinenciájának leghosszabb periódusáról ír, Walker azt
sugallja, hogy a dohányosok valójában csak akkor válnak függőkké, amikor egy

⁹ WALKER, E.: *Smoker: Self-Portrait of a Nicotine Addict*. San Francisco. Harper, 1990, 13–14. A továb-
bi idézetekre zárójelben hivatkozom a szövegben.

ideig nem dohányoznak. Egy cigaretta nélkül eltöltött hét után Walker egy „használhatatlan göröngy” (*Smoker*, 51). Felszed 20 kilót, a vérnyomása megemelkedik, megmerevedik a nyaka, fájdalmas kiütései lesznek, sajognak az ízületei, és öszszességében egy depressziós remetévé válik, aki képtelen koncentrálni, dolgozni, aludni vagy épp abbahagyni a sírást. Nyolc hónap kinszenvedést követően újra dohányozni kezd. Ironikusan megjegyzi, hogy miután visszaszokott az egészségtelen dohányzásra, minden egyes nappal egyre egészségesebb és optimistább lett. Tünetei fokozatosan eltűnnek, és képes folytatni normális, elfoglaltságokkal teli életét.

A függőség és a normalitás, betegség és egészség dichotómiái, amelyek központi jelentőségűek a függőség betegségekre alapozó modelljei számára, a dohányzás esetében bizonytalanok – a rák, a tüdőtágulás és a szívbetegség kísértetei ellenére is. A betegségtudat hiányának részben az az oka, hogy a dohányzás komoly következményei jövőbeliek. Elvont lehetőségekként léteznek, miközben a leszokás gyötrelme testi és azonnali. Éppen az egészség választása tesz beteggé. Narratívájában a nikotin *pharmakon*, egyszerre mérég és gyógyszer. Megöli Walkert, de képes meggyógyítani is.

A *dohányos* létezése önmagában tanúbizonyság a dohányzás drogfüggőségek között elfoglalt sajátos státuszára. [...] Például annak ellenére, hogy a dohányosok képtelenek uralni drogfogyasztásukat, képesek racionális gondolkodásra és helyzetük realista értékelésére. Erős ellentétben egy aktív alkoholistával, aki tagadásba és önmegtévesztésbe zárkózik, Walker élesen látja, hogy függő, és képes erről világos leírást adni. [...]

Egy másik paradoxon, hogy az „egyedülállóan alattomos” drog, amelytől Walker függ, nem is veszélyezteti az egészségét.¹⁰ A nikotint önmagában nem tekintik különösebben ártalmasnak, és megfigyelték, hogy jótékony hatásai is vannak az agyra.¹¹ Az ártalmas anyagok – orvosi kifejezéssel – a cigarettafüstben lévő kátrány és a széngáz. Ezt az addiktív ágens és az ártalom forrása közötti megkülönböztetést azonban nem lehet hangsúlyozni egy olyan diskurzusban, amely a függőséget és a fizikai ártalmat mint egy mindenen átívelő rendellenesség összefonódó elemeit alkotja meg. A Walker által támogatott NicA filozófia szerint ugyanis a

¹⁰ FARRAR, VI.

¹¹ Ld. RUSSELL, MICHAEL A. H.: Nicotine Intake and Its Regulation by Smokers. In: *Tobacco Smoking and Nicotine: A Neurobiological Approach*. Eds. WILLIAM R. MARTIN ET AL. New York, Plenum, 1987, 25–50, 43–47. Megállapították, hogy a dohányzás javítja a koncentrációt, a memóriát és a kognitív feladatok elvégzését részben a nikotin agybéli tevékenysége miatt. (WESNES, KEITH: Nicotine Increases Mental Efficiency: But How? In: *Tobacco Smoking and Nicotine: A Neurobiological Approach*. Eds. WILLIAM R. MARTIN ET AL. New York, Plenum, 1987, 63–79; és WARBURTON, D.: The Appetite for Nicotine. In: *Appetite: Neural and Behavioural Bases*. Eds. CHARLES R. LEGG – DAVID BOOTH. Oxford, Oxford University Press, 1994, 264–84, 271–72.) Emellett kapcsolatban áll a Parkinson-kór, az Alzheimer-kór, a Tourette-szindróma, a méhnyakrák és a fekélyes vastagbélgyulladás csökkent kockázatával is. (BITTOUN: *Stop Smoking*, 100; és FORD, BARRY J.: *SmokeScreen: A Guide to the Personal Risks and Global Effects of the Cigarette Habit*. North Perth, Australia, Halycon, 1994, 129; A további idézetekre zárójelben hivatkozom a szövegben).

dohányzás rossz hatásai és a függőség zsarnoksága nem szétválaszthatók, mivel a fizikai és a lelki ártalom forrása maga a függőség mint betegség.

A dohányzásról való leszokáshoz léteznek segédletek, amelyek látszólag a jó nikotin/rossz nikotin ellentétét konstruálják meg. A jó nikotint, mint például a rágót és a tapaszt, úgy ünneplik, mint a rossz nikotinhoz való kötődés úttörő kezelését. Ironikus módon azonban a nikotin gyógyírként, legalábbis rövid távon, több gyötrelmet okozhat a fogyasztójának, mint a nikotin méregként: hányinger, hányás, szédülés, száj- és torokfájás, kiütések és álmatlanság a kezelés lehetséges mellékhatásai. Egy másik veszély a túlzott hasonlóság: a nikotinos rágótól ugyanúgy kialakulhat a függőség, mint a cigarettától.

[...]

Ezen feszültségek és paradoxonok alapján nem meglepő, hogy a cigaretta örömei éppen olyan világosan, ha nem világosabban, tűnnek ki a szövegéből, mint a hátrányai. Walker beismeri, hogy a dohányzás hatására „olyan lelki béke uralkodik el rajta, amilyen soha máskor” (*Smoker*, 19), és hogy a „nikotin mindent megtesz, amit kérnek tőle. Működik.” (*Smoker*, 18) Később hozzáteszi, hogy a cigaretta tulajdonképp a dohányosok istenévé válik, mivel „sosem vall kudarcot. Mindig ott van.” (*Smoker*, 108) Nem csoda, hogy a dohányzásról való leszokáshoz készített útmutatók úgy beszélnek a leszokásról, mint egy szeretett lény elvesztése feletti gyászról, az újonc ex-dohányosokat pedig figyelmeztetik, hogy élénk, dohányzással kapcsolatos álmaik lehetnek (*Stop Smoking*, 73–74).

[...]

A DOHÁNYZÁS ÉS A JÖVŐBELI KOCKÁZAT

A jelenlegi dohányzásellenes irodalomban szokatlan, hogy Walker életrajzi narratívája és Hoffman Tizenkét Lépés programja a lelki és szellemi károkra helyezi a hangsúlyt. Mivel a dohányzásnak, más függőségektől eltérően, nincsenek a normális életvitelt nyilvánvalóan veszélyeztető vagy társadalmilag káros következményei, a legtöbb szöveg a dohányfogyasztásról való kép megalkotásában legfőbb társadalmi problémaként a fizikai betegséget emeli ki. A dohányosok többségének a cigarettázás igazán ártalmas orvosi következményei a jövőben jelennek. A dohányzásellenes diskurzus tehát a kockázat gondolatának bevetésével a jelen örömeit a jövő veszélyeivel ellensúlyozza.

A kétdimenziós idősíkbán, amely „az áramlás egyenletes folytonossága, ahol az univerzumból minden egyenlő sebességgel halad”, a dohányos képe úgy jelenik meg, mint aki a legjobb esetben is időpazarló, a legrosszabb esetben pedig perverz és önpusztító időromboló.¹² Az elképzelés, hogy a függőség a rendellenes temporalitás egy formája, sok különböző helyen előfordul. Például Norman

¹² Whorfot BARBARA ADAM idézi: Perception of Time. In: *Companion Encyclopedia of Anthropology*. Ed. TIM INGOLD. London, Routledge, 1994, 503–26, 514.

Denzin szociológus heideggeri kategóriákat hívva segítségül az alkoholizmust az idő betegségének nevezi. Az alkoholista módosult és inautentikus időtudattal él, nincs szinkronban a „normális idővel”, elidegenedett attól. Fél a jövőtől és a múlttól, mégis bennük ragadt, képtelen a jelen mostjában létezni. Ezzel szemben a normális idő a jelenben alapoz meg minket, ami lehetővé teszi számunkra, hogy elérendő célokért dolgozzunk.¹³ Walker szövegében függőnek lenni kudarcot jelent a múltó idő kihívásával szemben. Úgy látja magát, mint aki „örök tinédzser-létben” ragadt, aki egy impulzív döntés foglya, amelyet harminc évvel ezelőtt hozott, naiv és magányos főiskolai hallgató korában (*Smoker*, 64). A bizalom abban, hogy a cigaretta majd megoldja a problémáit, azt jelentette, hogy elvesztette az esélyt arra, hogy megtanulja, miként legyen felnőtt. Függősége a múltja fogságában tartja a jelenét, és lerombolja a jövőjét.

A mainstream közegészségügyi irodalom kevésbé metaforikusan alkalmazza a temporális magyarázatokat. [...] Ezekben a megközelítésekben a kockázatot érintő pontos információ jelenti a kulcsfeagyvert a függőséggel szemben, ahogyan azt a *SmokeScreen: A Guide to the Personal Risks and Global Effects of the Cigarette Habit* [FüstSzűrő: Útmutató a dohányzás személyes kockázataihoz és globális hatásaihoz] című ausztrál könyv példázza.¹⁴ [...] a szöveg azt sugallja, hogy azok az emberek, akik a dohányzás következményeként veszítik életüket, valószínűleg tizenöt-huszonöt évvel korábban halnak meg (*SmokeScreen*, 210). Általában véve az amerikai dohányosok körülbelül nyolc évet vesztenek az életükből (*SmokeScreen*, 132). [...]

Ismét a feszültséget a megváltoztathatatlan szükségszerűség, vagyis a jelen és a jövő lehetőségeinek szembeállításával magyarázzák. Mögötte az a feltételezés bújjik meg, hogy a függőség erőinek, amelyek jelenleg foglyul ejtik és megtévesztik a dohányos akaratát, valamilyen módon gyengülni fog a szorítása, sőt, idővel meg is szűnnek, s így lehetővé válik, hogy a dohányos megszabadítsa magát. A dohányzásellenes szövegek ezáltal optimista hangot tarthatnak fenn fenyegető üzenetük ellenére. A dohányosok az igazsággal ily módon felfegyverkezve gondoskodhatnak róla, hogy jövőjük más legyen, mint a jelenük; megnyugtatták őket, hogy a leszokás rendkívül hatékonyan csökkenti a kockázatokat, és hogy a test „ámulatba ejtő regenerálódó képességgel” bír. Négy dohányzásmentes hónap

¹³ DENZIN, N.: *The Alcoholic Society: Addiction and Recovery of the Self*. New Brunswick, N.J., Transaction, 1993, 97–101.

¹⁴ A közegészségügyi diskurzus általában azt feltételezi, hogy az emberek alábecsülik a dohányzás kockázatait, és nincsenek tisztában a veszélyek mértékével, ezért a „pontos” információt úgy értik, mint ami a kockázatok jelentőségét hangsúlyozza annak érdekében, hogy fokozza a kockázat érzékelését. Létezik ugyanakkor bizonyíték arra, hogy a fogvasztók a dohányzás halálózásra és várható élettartamra kifejtett hatásait hajlamosak a „tudományos” becsléseken felül becsülni. (VISCUSI, W. K.: *Smoking: Making the Risky Decision*. New York, Oxford University Press, 1992, 7, 83.) A kockázat ilyen túlértékelése különösen a tüdőrák esetében jut kifejezésre. Ennél fogva lehetne amellet érvelni, hogy a pontosságért való aggodalmat azzal az információval szolgálnák a legmegfelelőbbben, ha megnyugtatták a nyilvánosságot, miszerint a dohányosok esetében a tüdőrák kialakulásának kockázata valószínűleg kevesebb, mint ahogyan képzelik.

után a füstben található négyezer vegyi anyagnak már nincs nyoma a testben. Továbbá tíz-tizenöt év után a korai halál kockázata majdnem visszaesik ugyanarra a szintre, mint azok esetében, akik sosem dohányoztak (*SmokeScreen*, 204).

A dohányos testének regenerálódó képessége ugyanakkor csak a történet egyik oldala. A jövőbeli kockázattal való fenyegetés mindeközben úgy állítja elő a dohányos testét, mint ami már mindig is beteg és egészségtelen volt. A *SmokeScreen* szerint kettőből egy hosszú távú dohányos esetében a függőség halálosnak bizonyul (123–27). Nem lehet tudni, kit taglóz le és kit kímél meg, ezért az összes dohányosnak feltételeznie kell, hogy az előbbiek közé fog tartozni. Emellett a statisztikák a dohányosokat olyan emberekként mutatják be, akik nyolc évvel korábban halnak meg, mint a nem dohányosok, s ez az összes dohányost úgy tünteti fel, mint aki már eleve időt veszít az életéből. A dohányos, aki jól érzi magát mostani egészségében és fittségében, tagadásban él teste valódi identitását illetően, amely pedig annak gyors hanyatlásában áll.

[...]

A függőség és a jövőbeli kockázat diskurzusaiban egyaránt vannak olyan nyomok és rések, amelyeken keresztül alternatív értelmezései is felbukkannak a dohányzásnak. Ha a dohányzás vonzó tulajdonságait komolyan vesszük, és a temporalitás viszonylatában gondolkodunk róla, lehetővé válik, hogy a dohányzás és az idő között másféle kapcsolatot létesítsünk, s hogy ebből a dohányos az idő és az öröm aktív és gyakorlott megteremtőjeként tűnjön fel. Mindez nemcsak átértékeli a dohányzást, hanem megmutatja a függőség pozitív tulajdonságait is. A befejező rész ezeket a lehetőségeket vázolja fel.

TEMPORALITÁS ÉS ADDIKCIÓ

A dohányzás öröme temporális hatásokhoz kapcsolódik, az az apró rítus, mely jelzi az idő múlását, időt vesz igénybe. Valóban lehet emellett érvelni, hogy a cigaretta időt teremt. Richard Kleint idézve:

A pillanat, mikor elővesz valaki egy cigarettát, lehetővé teszi számára, hogy egy zárójelet nyisson a hétköznapi tapasztalat idejében, ez a felfokozott figyelem tere és ideje, amely a transzcendencia érzését hívja elő (*Cigarettes*, 16).¹⁵

Hilary Graham megmutatta, hogy számos fiatal, fehér, munkásosztálybeli anya számára a dohányzás jelenti a mindennapos túlélést. A cigaretta segítségével struktúrát és rendet visznek a másképpen kaotikus munkanapokba. Emellett a dohányzás asszertíven önmagára irányuló tevékenysége a maguk számára teremtett és magukra fordított teret és időt is megtestesítette.¹⁶ A temporalitás visz-

¹⁵ KLEIN, R.: *Cigarettes Are Sublime*. Durham, N.C, Duke University Press, 1993.

¹⁶ GRAHAM, H.: *Surviving by Smoking*. In: *Women and Health: Feminist Perspectives*. Eds. SUE WILKINSON – CELIA KITZINGER. London, Taylor & Francis, 1994, 102–103, 116–20.

gálata ugyanakkor a dohányzással kapcsolatos nemi különbségek megértéséhez is hozzájárulhat. Sokan sajnálkoztak afelett, hogy a nők milyen gyengék a cigaretta csábításával szemben, és hogy milyen nehéz leszokniuk. A feminista leírásokban a nők cigarettától való függősége sokszor alávetett státuszukat tükrözi. Azért dohányoznak, hogy kezelni tudják az abból fakadó frusztrációt, hogy mindig „kedvesnek” kell lenniük, a sokféle szerepük által okozott stresszt, és hogy a dohányzáson kívül kevés olyan tevékenység van, amikor irányítani tudnának. A nők dohányzásának kapcsán gyakran idézett másik tényező a hízástól való félelem, amelyet úgy írnak le, mint ami már a „paranoiához közelít” (*Stop Smoking*, 80). A patriarchális elnyomás tüneteként értelmezett dohányzó nő központi alakjával ellentétben áll a keményen ivó, keményen dohányzó karrierista nő képe, aki „maszkulin” szokásokat sajátít el a hatalom és a siker hajszolása során.¹⁷

Ezek a magyarázatok, akármennyi is bennük az igazság, úgy ábrázolják a nőket, mint akiket a hiány motivál, miközben a férfiak dohányzását nem problematizálják. A nők a hatalom, az önbizalom, a magabiztos viselkedés, a szabadság vagy a szeretet pótlása képpen cigarettáznak. A férfiak ezzel ellentétben dohányzó puristák, akik magáért a dohányzásért dohányoznak. Ha azonban a dohányosokat az idő és a tér manipulátorainak tekintik, olyan tipikusan férfi igényeket is el lehet képzelni, amelyeket a cigarettázás elégít ki. A *Füst* című Wayne Wang/Paul Auster filmben a dohányzás teszi lehetővé a férfi intimitást. A füst ködének védelmében a férfi karakterek titkokat és történeteket osztanak meg egymással, vigasztalást nyújtanak, tanácsot adnak egymásnak, megerősítik a barátságukat. Valahol a tevékenység és a tétlenség között a dohányzás teremti meg azt a teret, amely elég nyitott ahhoz, hogy a feltárulkozást és az érzelmi kapcsolat kialakulását elősegítse anélkül, hogy tátongó és fenyegető ürességével az érzékenység maszkulin formáinak óvatos kibontását gátolná.

Fontos elem, hogy a cigaretta által teremtett idő és tér természete nem univerzális, hanem a kontextustól és a dohányos nemi identitásától függ. A *Füst* férfikarakterével szemben Ellen Walker, aki nikotinfüggőként jellemezte magát, a cigarettafüstöt „tapintható falnak” nevezi, amelyet arra használ, hogy eltávolítsa magát másoktól mind fizikai, mind érzelmi értelemben (*Smoker*, 105). Ha az addikció és az idő témáit összekapcsoljuk, a dohányzás temporális tulajdonságai központi jelentőségűvé válnak. A regényolvasóhoz hasonlóan a magányos dohányos kivonhatja magát, legalábbis részben, a mindennapos társadalmi idő alól, amikor a füst függönyének védelmében átadja magát a magányos élvezetnek. Nowotny megfigyelése szerint Nyugaton az emberek úgy vélik, kevés az idő, és mindig „több idő”-re vágnak (*Time*, 97). De általában nem pusztán több időre, hanem egy egészen más jellegű idő után vágyakoznak. Az emberek „magukra akarnak időt fordítani”, a társadalmilag szervezett munka és a szabadidő beosztásán túl.

¹⁷ Ld. Neales írását a dohányzó és italozó „Új Ausztrál Nő” „városi legendájáról”: NEALES, S.: *The Ultimate Equality: Die Like a Man.* = *Age*, Melbourne, Australia, 1993. március 27., 20.

A dohányzás tekinthető úgy, mint az „autonóm pillanat iránti vágyakozás” beteljesülésének megélése (*Time*, 132). A személy érintkezésben marad a környezetével, de kontemplatív távolság helyeződik a cselekvő és a cselekedet közé, melyeket a dohányzás tevékenysége kapcsol össze. A dohányzást nem tekintik cselekvésnek, ugyanakkor tétlenségnek sem (*Cigarettes*, 35).

A cigaretta eltérő időbelisége részben a körkörösségen és az ismétlésen alapul. Az egyes mozdulatok azonossága rekurzív és visszafordítható időt sejtet, mely megnyugtató ellentétben áll a lineáris idő egyenletes menetelésével a halál felé. Klein megfigyelése szerint:

„Minden egyes cigaretta számszerűen magában foglalja az összes többi, vele pontosan megegyező cigarettát, amelyet a dohányos sorozatban fogyaszt; mindegyik cigaretta azonnal előhívja a következőt és válaszol az előzőre” (*Cigarettes*, 26).

A jelen kontextusban a lánc inkább egy kerékhez hasonlít. Minden egyes cigaretta kapcsolatban áll az elmúlt és a jövőbeli cigarettákkal, de nem szükségszerűen az őt közvetlenül megelőző és követő szomszédjával. A kapcsolat a megismételt pillanatok között van, amelyek felidéznek, és előre sejtetik egymást: a reggeli kávéhoz, a vonatra való várakozáskor vagy a szex után elszívott cigaretta, esetleg a nap utolsó cigarettája. A dohányzás kerekén a dohányzás nyújtotta megelégedettség a vágnak éppúgy ösztönzője, mint beteljesülése. A függőség ebből a szempontból nem a dohányzás rettenetes következménye, hanem az élvezet része, mely megerősíti a vágy megjósolható visszatérését. Itt a vágy iránti függőség jelenik meg, Barthes szavaival, „a vágyam az, amelyre vágyom, és a szeretett lény nem több, mint ennek eszköze”.¹⁸ Végső soron a függőség biztosítja az élvezet potenciálisan végtelen ismétlődését.

A dohányzás azáltal, hogy a hétköznapi időn kívül egy másfajta időt teremt, egy olyan időt, amely nem tevékeny és nem is tétlen, sok más időtöltéshez hasonlít, melyet szintén temporális másságáért értékelnek: ilyen a zenehallgatás, az úszás, a meditáció vagy a szado-mazochista rituálék, hogy csak néhányat említsünk. Ahelyett, hogy pusztán megsemmisítené az időt a jövőben, a dohányzás egy más jellegű időt teremt a jelenben. A cigaretta függőséget okozó tulajdonsága épp annyira esztétikai, mint amennyire kémiai jellemző, ez is a hatalmához tartozik, hatalma pedig része a függőséget okozó tulajdonságának.

A dohányos, aki leteszi a cigarettát az időtöbblet egyik formáját a másikra cseréli. Az egészség feltételezett ideálja, amelyet az egészséget propagáló diskurzusban ünnepelnek, elhomályosítja ezt a cserét azáltal, hogy a jövőbeli betegség elkerülését az önmegerősítő és önbeteljesítő gyakorlatok elsajátításával ütközteti.

¹⁸ ROLAND BARTHES: *Beszédtöredékek a szerelemről*. Ford. Albert Sándor. Budapest, Atlantisz, 1997. [*A Lover's Discourse: Fragments*. Trans. Richard Howard. Harmondsworth, Penguin, 1990, 31.]

Ha az egészséget úgy kezeljük, mint ami minden érdemlegest és értékeset felöllel, nem veszünk tudomást a tényről, hogy a hosszú és betegségmentes élet iránti vágy ellentétbe kerülhet, és gyakran ellentétbe is kerül az olyan szokásokkal, amelyekről úgy érezzük, hogy többet teszünk a pusztá létezésnél. Önarcképében Walker azt, hogy a kockázatok ellenére képtelen a leszokásra, erős függősége melletti tanúságtételként jeleníti meg. Írása azonban úgy is olvasható, mint a jelenbeli létezés és az egyéni jövő védelmezése, építése közötti feszültség terméke. A kettő közti egyensúly felállítása talán inkább egyéni ízlés, mintsem igazság kérdése.

(Keane, Helen: *Smoking, Addiction, and the Making of Time. High Anxieties: Cultural Studies in Addiction*. Eds. Brodie J. F – Marc Redfield. University of California Press, 2002, 119–133.)

Fordította: Vásári Melinda

IRODALOM

- ADAM, BARBARA: Perception of Time. In: *Companion Encyclopedia of Anthropology*. Ed. TIM INGOLD. London, Routledge, 1994, 503–26.
- ANTI-CANCER COUNCIL OF VICTORIA: Smoking: Your Questions Answered. In: *Deadly Habits?* Ed. KAYE HEALEY. Wentworth Falls, Australia, Spinney, 1992.
- BARTHES, ROLAND: *Beszédtöredékek a szerelemről*. Ford. Albert Sándor. Budapest, Atlantisz, 1997. [BARTHES, ROLAND: *A Lover's Discourse: Fragments*. Trans. Richard Howard. Harmondsworth, Penguin, 1990, 31.]
- BITTOUN, RENÉE: *Stop Smoking!: Beating Nicotine Addiction*. Milsons Pt., Australia, Random House Australia, 1993.
- DENZIN, NORMAN: *The Alcoholic Society: Addiction and Recovery of the Self*. New Brunswick, N. J., Transaction, 1993.
- DUCHARME, DIANE: The Cigarette Papers. In: *Recoveries: True Stories by People Who Conquered Addictions and Compulsions*. Eds. LINDSEY HALL – LEIGH COHN. Carlsbad, Calif., Gurze, 1987.
- FORD, BARRY J.: *SmokeScreen: A Guide to the Personal Risks and Global Effects of the Cigarette Habit*. North Perth, Australia, Halycon, 1994.
- FOX KELLER, EVELYN: Master Molecules. In: *Are Genes Us? The Social Consequences of the New Genetics*. Ed. CARL F. CRANOR. New Brunswick, N. J., Rutgers University Press, 1994.
- GRAHAM, HILARY: Surviving by Smoking. In: *Women and Health: Feminist Perspectives*. Eds. SUE WILKINSON – CELIA KITZINGER. London, Taylor & Francis, 1994.
- HANSON HOFFMAN, ELIZABETH: *Recovery from Smoking: Quitting with the 12 Step Process*. Center City, Minn, Hazelden, 1991.
- JAY, L.: Nicotine Anonymous. In: *The Clinical Management of Nicotine Dependence*. Ed. JAMES COCORES. New York, Springer Verlag, 1991.

- KLEIN, RICHARD: *Cigarettes Are Sublime*. Durham, N. C., Duke University Press, 1993.
- MARTIN, WILLIAM R. ET AL. (Eds.): *Tobacco Smoking and Nicotine: A Neurobiological Approach*. New York, Plenum, 1987.
- MATTHEWS, ROBERT: Some Are Born to Be Smokers Say Scientists. = *The Sunday Telegraph* [UK] on-line. Reuters Newsbriefs Health List, 1995. június 11.
- NEALES, SUE: The Ultimate Equality: Die Like a Man. = *Age*, Melbourne, Australia, 1993. március 27.
- NELKIN, DOROTHY – M. SUSAN LINDEE: *The DNA Mystique: The Gene as a Culture Icon*. New York, Freeman, 1995.
- NICOTINE ANONYMOUS: How Nicotine Anonymous Works. = *Nicotine Anonymous*, 1996. január 15. <http://www.slip.net/~billh/nicworks.html>
- ROSE, STEVEN ET AL.: *Not in Our Genes: Biology, Ideology and Human Nature*. Harmondsworth, Penguin, 1984.
- VISCUSI, W. KIP: *Smoking: Making the Risky Decision*. New York, Oxford University Press, 1992.
- WALKER, ELLEN: *Smoker: Self-Portrait of a Nicotine Addict*. San Francisco. Harper, 1990.
- WARBURTON, DAVID: The Appetite for Nicotine. In: *Appetite: Neural and Behavioural Bases*. Eds. CHARLES R. LEGG – DAVID BOOTH. Oxford, Oxford University Press, 1994.